

352

2. Ünite

BEŞERİ SİSTEMLER

1. Beşerî Yapı 130

Konu Değerlendirme Testi-1 136

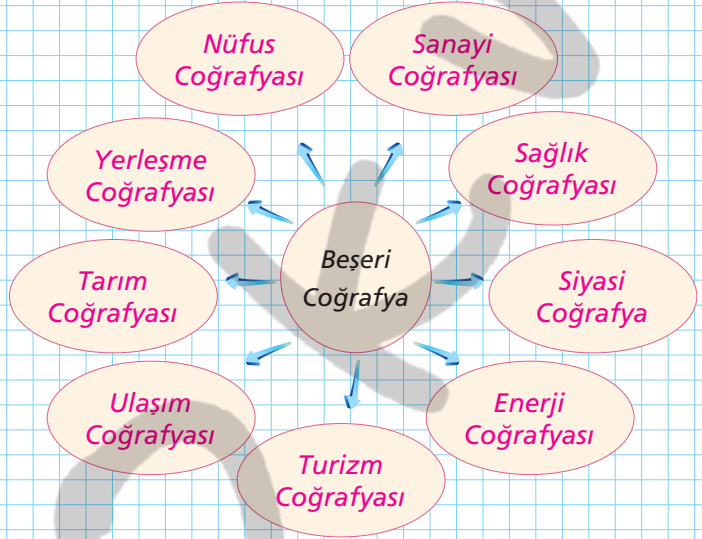
Yeryüzünde yaşamın başlamasıyla birlikte insanoğlu doğadan faydalanmaya başlamış, yaşamını sürdürmek için doğada birtakım değişiklikler meydana getirmiştir.

Örneğin;

- * temel ihtiyaçlarını karşılamak için tarım ve hayvancılık faaliyetlerini gerçekleştirmiş
- * köy ve kasabalar kurarak ilk yerleşmeleri ortaya çıkarmış.
- * doğadaki hammaddeleri işleyerek sanayi faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

İşte insanoğlunun bu faaliyetlerin inceleyen bilim dalına **beşeri coğrafya** adı verilir.

İnsana ait faaliyetlerini inceleyen beşeri coğrafyanın bazı dallarını aşağıdaki şemada gösterelim.

Etkinlik

Aşağıda verilen özellikler ile Beşeri Coğrafya dalını eşleştirelim.

BEŞERİ COĞRAFYA	Tarım coğrafyası 7	1. Nüfusun dağılışını, özelliklerini ve bunları etkileyen faktörleri inceler.
	Ulaşım coğrafyası 6	2. Sanayiye etkileyen faktörleri, sanayinin gelişim ve dağılışını inceler.
	Turizm coğrafyası 4	3. Enerjinin üretim ve dağıtımını ile enerji türlerini inceler.
	Enerji coğrafyası 3	4. Turizm faaliyetlerinin gelişim ve dağılışı ile turizme etki eden faktörleri inceler.
	Siyasi coğrafyası 8	5. Yerleşmelerin gelişimi, dağılışı ile yerleşmeyi etkileyen beşeri ve doğal faktörleri inceler.
	Sanayi coğrafyası 2	6. Ulaşımın gelişim ve dağılışı ile turizme etki eden faktörleri inceler.
	Nüfus coğrafyası 1	7. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile bu faaliyetlerin yeryüzündeki dağılışını inceler.
	Yerleşme coğrafyası 5	8. Jeopolitik, jeostrateji, uluslararası örgütleri inceler.

Notlarım

1. İlk Yerleşmeler ve Değişim

İnsanoğlu yeryüzünde yaşamını sürdürmeye başladığı ilk zamanlarda mağara ile ağaç kovuklarını kendisine mesken edinmiştir. Hayatını avcılık ve toplayıcılık yaparak sürdürmüştür.

Zamanla tarım yapmaya başlamış ve yerleşik hayata geçmiştir. Tarım faaliyetleri için de verimli olan akarsu boylarını seçmiştir. Böylece ilk yerleşmeler verimli tarım arazilerine sahip olan akarsu boylarında gelişmiştir. Dünya'da ilk yerleşmeler Nil Deltası, Mezopotamya Ovaları, Ganj Deltası gibi bölgelerde ortaya çıkmıştır.

Dünyada İlk Yerleşmelerin Ortaya Çıktığı Bölgeler

resim

Şehirler

Köy şeklinde ortaya çıkan yerleşmeler zamanla büyümüş, kent yerleşmesi halini almıştır. Kentlerde tarım ve hayvancılık dışında başka faaliyet alanları ortaya çıkmış, böylece farklı fonksiyonlara sahip kentler doğmuştur.

? Örnek 2

Yeryüzünde zirai faaliyetlerin yoğun yapıldığı yerlerde büyük yerleşmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yerleşmelerde elde edilen ürünlerin pazarlandığı yerlerde ekonomik faaliyetler gelişmiş ve göç almıştır. Bununla birlikte bazı bölgelerde de doğal kaynaklar çıkarılmış ve bu kaynakların işlendiği yerler de hızla göç almıştır. Bu ve buna benzer nedenlere bağlı olarak yeryüzünde büyük yerleşmeler yani şehirler ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki metinde hangi fonksiyona bağlı olarak ortaya çıkan şehirden bahsedilmemiştir?

- A) Ticari şehirler B) Sanayi şehirleri
C) Maden şehirleri D) Tarım şehirleri

E) İdari şehirler

? Örnek 1

Yukarıda dünyadaki ilk yerleşmeler gösterilmiştir.

Dünyadaki ilk yerleşmelerin bu yerlerde kurulmasının temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yer şekillerinin uygun olması
B) **Tarım arazilerinin uygun olması**
C) Hayvancılık faaliyeti için uygun olması
D) Bitki örtüsünün gür olması
E) Sıcaklık şartlarının uygun olması

Çözüm 2

Metinde verilen; Birinci cümledeki zirai faaliyet tarım şehirlerini, İkinci cümledeki ürünlerin pazarlanması ticari şehirleri, Üçüncü cümledeki doğal kaynaklar maden şehirlerini ve yine aynı cümledeki doğal kaynakların işlenmesi sanayi şehirlerini ifade etmektedir.

İdari şehirler ise ülkenin yönetim merkezi yani başkenti olmasına bağlı olarak ortaya çıkan şehirleri ifade eder. Metinde idari kentlere değinilmemiştir.

Notlarım

a. Ticaret Şehirleri

İnsanoğlunun tükettiğinden fazla üretim gerçekleştirilmesiyle ihtiyaç fazlası ürünler ortaya çıkmış ve bu da ticareti ortaya çıkarmıştır. Böylece ticari faaliyetler başlamıştır. Ticari faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı şehirler ise ticaret şehirleri adını almıştır. Bu şehirlere, **Halep (Suriye), New York (ABD)** örnek verilebilir.

Dünyanın önemli ticaret şehirlerinden New York

b. Liman Şehirleri

Deniz aşırı ülkelere ulaşma isteği, deniz yoluyla ticaretin gelişmesi ile birlikte limanlar inşa edilmiştir. Bu limanların inşa edildiği bölgedeki yerleşmeler zamanla gelişmiş böylece liman şehirleri ortaya çıkmıştır. Bu şehirlere **Rotterdam (Hollanda), Hamburg (Almanya), Barselona (İspanya)** örnek verilebilir.

Dünyanın önemli liman şehirlerinden Hamburg

c. İdari Şehirler

Yeryüzünde nüfusun artmasıyla birlikte irili ufaklı bir çok devlet ortaya çıkmıştır. Devletlerin yönetildiği kentler **başkent** olarak kabul edilmiş. Böylece idari kentler ortaya çıkmış ve bu kentler idari fonksiyona bağlı olarak zamanla nüfuslanmıştır. Örneğin, **Ankara, Astana (Kazakistan), Riyad (Suudi Arabistan)**

Dünyanın önemli başkentlerinden Ankara

d. Turizm Şehirleri

Yaşam koşullarının iyileşmesiyle birlikte insanlar gezmek ve dinlenmek amacıyla seyahat etmeye başlamışlardır. Doğal güzellikleri ile öne çıkan yerler bu seyahatler için cazip olmuştur. Zamanla bu yerlerin turizme bağlı olarak gelişip büyümesiyle turizm kentleri ortaya çıkmıştır. Örneğin; **Venedik (İtalya), Paris (Fransa), Dubai (Birleşik Arap Emirlikleri)**

Dünyanın önemli turizm şehirlerinden Venedik

e. Maden Şehirleri

İlk basit teknolojilerin gelişmesi ile birlikte insanlar yer altı kaynaklarını çıkarıp işlemeye başlamışlardır. Bu alanda fazla iş gücüne ihtiyaç duyulması nedeniyle maden çıkarılan yerleşim bölgeleri göç almaya başlamış ve buralarda zamanla maden şehirleri ortaya çıkmıştır. Bu şehirlere Zonguldak, Batman örnek verilebilir.

Türkiye'nin önemli maden kentlerinden Zonguldak

f. Dini Şehirler

Bazı dinlere ait mabetlerin veya o dinle ilgili kutsal unsurların bulunduğu şehirler zamanla gelişip büyümüş ve böylece dini kentler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Mekke, Medine, Vatikan.

Dünyanın önemli inanç kentlerinden Medine

g. Sanayi Şehirleri

Yer altı kaynakları, tarım ve doğada bulunan diğer hammaddelerin işlenmeye başlamasıyla yeni mamul maddeler elde edilmiştir. Böylece zamanla üretimin fazla olduğu sanayi şehirleri ortaya çıkmıştır. Bu şehirlere Essen (Almanya), İzmit, İstanbul gibi şehirler örnek verilebilir.

Dünyanın önemli sanayi kentlerinden İstanbul

2. Yerleşmeyi Sınırlayan Faktörler

Yeryüzünde; toprak yapısı, akarsular, topografya, bitki örtüsü vb özellikler yönünden insan yaşamı için uygun bölgeler bulunur. Dünya nüfusunun büyük bir kısmı bu özellikler açısından uygun olan bölgelerde toplanmıştır. Buna karşın taşıdığı özellikler nedeniyle insan yaşamını sınırlandıran bölgeler de bulunur. Bu bölgeler buzul alanları, bataklıklar, kayalıklar, çok sıcak bölgeler, kurak bölgeler, yükseltisi çok fazla olan vb bölgelerdir. Örneğin sıcaklık değerlerinin çok düşük olduğu ve buzullarla kaplı olan Antarktika kıtası yerleşmelerin gelişmediği bir bölgedir.

Cöller yaşam alanının sınırlandığı bölgelerdir.

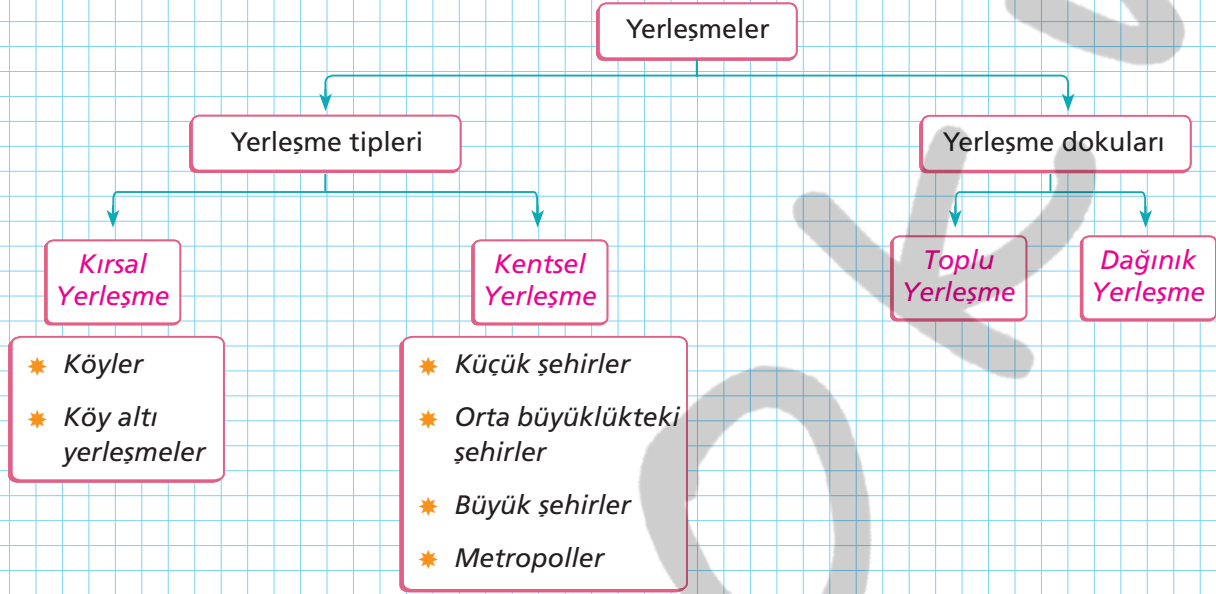

resim

Notlarım

3. Yerleşme Doku ve Tipleri

Yerleşmeler doku ve tiplerine göre şu şekilde sınıflandırılabilir.

a. Yerleşme Tipleri

Yerleşmeler nüfus miktarı, idari yapısı ve ekonomik faaliyetlere göre kırsal ve kentsel yerleşmeler olmak üzere iki gruba ayrılır.

Kırsal Yerleşmeler

Nüfus miktarının az olduğu temel geçim kaynağının tarım, hayvancılık ve el sanatları olduğu yerleşme tipleridir. Bu yerleşmeler köy ve köyaltı yerleşmeleri olmak üzere iki gruba ayrılır.

Köyler: Nüfus 2000'den az, halkın tarımsal faaliyetlerle uğraştığı en büyük kırsal yerleşmedir.

Köy altı yerleşmeleri: beşeri ve ekonomik faaliyetlerle köyden ayrılan, bir ya da birkaç evden meydana gelen yerleşme tipleridir. Bu yerleşmelerde tarım ve hayvancılık yapılır. Bu tür yerleşmelere dam, ağıl, divan, çiftlik, mezraa, mahalle, bağ evi, dalyan, kom, oba örnek verilebilir.

Kentsel yerleşmeler

Nüfus miktarının 10.000'den fazla olduğu sanayi, hizmet ve ticaret fonksiyonlarının geliştiği yerleşmelerdir. Bu tür yerleşmelerde iş bölümü artmış, kent kültürü ortaya çıkmıştır. Kentler nüfus miktarlarına göre şu gruplara ayrılır.

Büüklük	Nüfus miktarı
Küçük kentler	10.001 - 100.000
Orta büyüklükteki kentler	100.001 - 500.000
Büyük kentler	500.001 - 1.000.000
Metropoller	1.000.000 +

b. Yerleşme Dokuları

Yerleşmeleri meydana getiren meskenlerin birbirine olan yakınlığı doğal şartların etkisine bağlı olarak farklılık gösterir. Bu farklılık yerleşme dokusu olarak adlandırılır. Yerleşmeler dokusuna göre **dağınık** ve **toplu** olmak üzere iki gruba ayrılır.

Dağınık yerleşme

Meskenlerin birbirine **uzak** olduğu yerleşme dokusudur.

Dağınık yerleşmeler **su kaynaklarının** çok olduğu ve **yer şekillerinin** engebeli olduğu bölgelerde yaygındır. Dünya'da **ABD'de** görülen bu yerleşme türüne ülkemizde de **Karadeniz** kıyılarında rastlanılmaktadır.

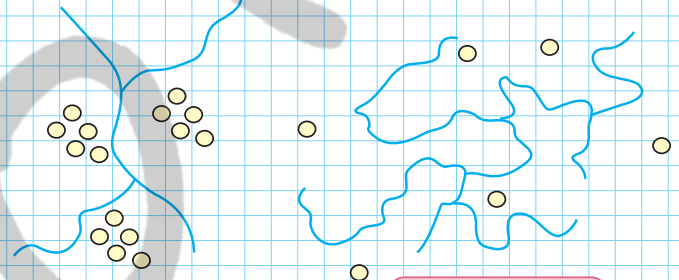
Dağınık yerleşmeden bir görünüm

Toplu yerleşme

Meskenlerin birbirine **yakın** olduğu yerleşme türüdür.

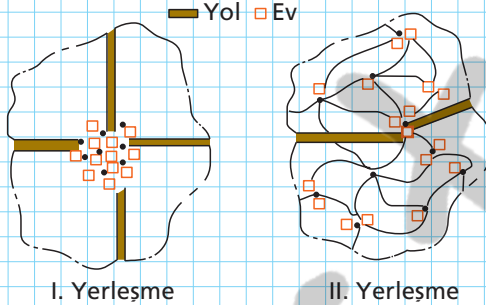
Genellikle **yer şekillerinin düz, su kaynaklarının sınırlı olduğu bölgelerde** gelişmiştir. Ülkemizde **orta Anadolu** ile **Güneydoğu Anadolu'da** bu tür yerleşmelere sık rastlanılır.

Toplu yerleşme

Dağınık yerleşme

? Örnek 3

I. Yerleşme

II. Yerleşme

Yukarıda iki farklı yerleşme dokusu verilmiştir.

Verilen yerleşme dokuları ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- A) I'de yer şekilleri tarım için II'ye göre daha uygundur.
- B) II'de tarım alanında sulama problemi yaşanmaz.
- C) I'de kara yolu ve demir yolu ulaşımı daha kolay sağlanır.
- D) II'de tarım alanları genellikle küçük parçalar halinde olur.
- E) I'de yer altı su seviyesi yüzeye çok yakın olur.

? Çözüm 3

Soruda verilen I. Şekil toplu yerleşmeyi II. Şekil ise dağınık yerleşmeyi göstermektedir. Toplu yerleşmeler su kaynaklarının az olduğu ve yer şekillerinin düz olduğu alanlarda gelişmiştir. Dağınık yerleşmeler ise su kaynaklarının fazla ve yüzey şekillerinin ise dağlık ve engebeli olduğu bölgelerde gelişmiştir. Dolayısıyla A, B, C ve D seçeneklerinde verilen ifadeler doğruyken E seçeneğinde verilen ifade ise yanlıştır. Cevap E dir.

Notlarım

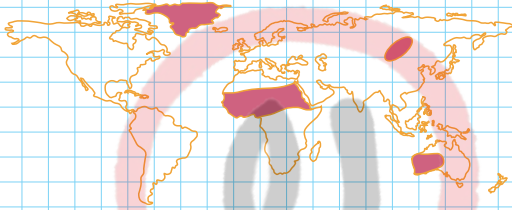
1.

Yukarıdaki haritada gösterilen şehirlerin ortak özellikleri arasında aşağıdakilerden hangisi gösterilemez?

- A) Yoğun nüfusa sahip olmaları
- B) Diğer yerlerden göç almaları
- C) Çeşitli sanayi kollarına bağlı fabrika ve atölyelere sahip olmaları
- D) Çok sayıda turistik tesisin bulunması
- E) İnsanın doğal çevre üzerindeki etkisinin fazla olması

2.

Yukarıdaki haritada nüfusun seyrek olduğu alanlar gösterilmiştir.

Buna göre, bu yerlerde nüfusun seyrek olmasının ortak nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yükseltinin fazla olması
- B) İklim özelliklerinin elverişsiz olması
- C) Yeraltı kaynakları bakımından fakir olmaları
- D) Engebeli alanların geniş yer kaplaması
- E) Bitki örtüsünün gür olması

3. Yerleşmeler, kırsal ve kentsel olmak üzere iki ana grupta toplanır.

Buna göre,

- I. Nüfus miktarının az olması
 - II. Halkın geçimini tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden sağlaması
 - III. Ekonomik faaliyetlerin çeşitli olması
 - IV. Kapladıkları alanın geniş olması
- ifadelerinden hangileri kırsal yerleşmeleri kentsel yerleşmelerden ayıran özellikler arasında gösterilebilir?

- A) Yalnız I
- B) I ve II
- C) I ve III
- D) II ve IV
- E) III ve IV

4. Türkiye'de dağınık köy yerleşmelerinin özellikle Doğu Karadeniz'de görülmesinde;

- I. Fazla gelir getiren çay, fındık gibi tarım ürünlerinin yetiştirilmesi
 - II. Tarım alanlarının dar ve parçalı olması
 - III. Su kaynaklarının bol olması
 - IV. Diğer bölgelere nemli miktarda göç vermesi
- özelliklerinden hangileri etkili olmuştur?

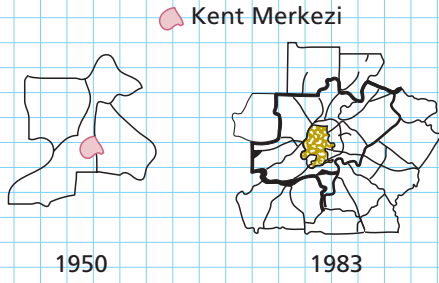
- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve III
- D) II ve III
- E) II ve IV

5. Kırsal yerleşmeler, köyaltı ve köy yerleşmeleri olmak üzere ikiye ayrılır.

Buna göre, aşağıdakilerden hangisi köy yerleşmelerinin özellikleri arasında gösterilemez?

- A) Belirli mevsimlerde kalmak üzere kurulan tek ev ve eklentilerinden oluşurlar.
- B) Mesleki ve kültürel farklılıklar çok azdır.
- C) İnsanlar arasında etkileşim ve dayanışma çok güçlüdür.
- D) En büyük kırsal yerleşmelerdir.
- E) Köylerin kurulduğu yükselti sınırı bölgeden bölgeye değişir.

6. Aşağıda bir yerleşim yerinin 1950 - 1983 yılları arasındaki büyüme aşaması gösterilmiştir.

Buna göre, bu yerleşim yeri ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Verilen yıllar arasında yerleşim yerinin kapladığı alan büyümüştür.
 B) 1983 yılında yerleşim yerinin doğal çevreye olan etkisi daha fazladır.
 C) Yerleşim yerinde yürütülen ekonomik faaliyet verilen yıllar arasında değişmemiştir.
 D) 1950 yılında yerleşim yerinin yüzgölçümü daha azdır.
 E) Verilen yıllar arasında yerleşim yerinin nüfus miktarı artmıştır.

7. Beşeri sistemler olan nüfus, sanayi, ticaret, tarım, turizm ile doğal sistemler (iklim, yeryüzü şekilleri gibi) arasında bir etkileşim söz konusudur.

Buna göre, aşağıdakilerden hangisi doğal sistemlerin beşeri sistemler üzerindeki etkisine örnek olarak gösterilemez?

- A) Kutup bölgelerinde nüfus miktarının az olması
 B) Akdeniz'in kıyı kesiminde deniz turizminin gelişmiş olması
 C) Doğu Karadeniz'de karayolu ulaşımının geçitlerle sağlanması
 D) Doğu Anadolu Bölgesi'nde kış mevsiminde ulaşım faaliyetlerinin zorluklarla yapılması
 E) Eğimli yamaçların tarçalandırma yapılarak tarım alanı haline dönüştürülmesi

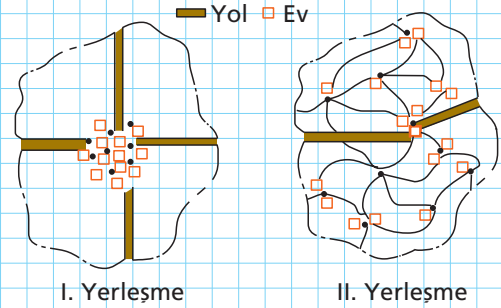
8. Günümüzden yaklaşık 5000 yıl kadar önce ilk kent yerleşmelerinin Fırat ve Dicle nehirlerinin geçtiği Mezopotamya'da, Hindistan'da İndus Vadisi'nde ve Mısır'da Nil Vadisi'nde kurulmuş olmasında;

- I. İklim çeşitliliğinin fazla olması
 II. Tarıma uygun geniş arazilerin bulunması
 III. Su kaynaklarının bol olması
 IV. Sulama kanallarının yapılması

Özelliklerinden hangileri etkili olmamıştır?

- A) Yalnız I B) Yalnız III C) I ve IV
 D) II ve IV E) III ve IV

9. Aşağıdaki şekillerde iki farklı köy yerleşmesi gösterilmiştir.

Buna göre, bu köy yerleşmeleri ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) I numaralı yerleşme tipinin görüldüğü yerlerde tarım yapmaya uygun araziler daha fazladır.
 B) II numaralı yerleşme tipinde nüfus miktarı daha azdır.
 C) II numaralı yerleşme tipinde evler birbirinden daha uzaktır.
 D) I numaralı yerleşme tipi, dünya üzerinde daha yaygın olarak görülür.
 E) II numaralı yerleşme tipinde ulaşım daha zordur.

1

2

3

0

4

5

6

7